

פיו של שטן

מים ראשונים: אין בכוננתנו לדון בנושא הרחב של דמות השטן במחשבת ישראל, אשר מופיעה: בתורה (פרשת בלק, במדבר כב), בנ"ך (ספר שמואל א כט, ב יט, מלכים א פרקים ה יא, ספר איוב, זכריה פרק ג), בתלמוד (ראש השנה טז תקיעת שופר, ברכות מו ברכת האורח לבעל הבית ועוד); בוודאי לא בספרות המאוחרת יותר, ספרות הגאונים ואילך. ברור גם שהביטוי "שטן" שינה את משמעותו לאורך הזמן והפך ממכשול ופגע במובנם הכללי לדמות של ממש. כאן נסתפק בביטוי פה של השטן ובקשר שלו לפרשת השבוע ול"ענייני דיומא".

ויקרא רבה פרשה כא סימן י

ר' סימון בשם ר' יהושע אמר: מפני מה אין כהן גדול משמש בבגדי זהב? שלא ייעשה סניגור קטיגור, כדי שלא ליתן פתחון פה לשטן לקטרג ולומר: אתמול עשו להם אלהי זהב, והיום הם מבקשים לשמש לפניו בבגדי זהב!¹ ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אומר: בשביל לחוס על ממונן של ישראל. רבי לוי אמר: מפני גאוה, על שום "אל תתהדר לפני מלך". (משלי כה ו).²

ספרא שמיני פרשה א ד"ה ויהי ביום

"ויואמר אל אהרן קח לך עגל בן בקר לחטאת" - מלמד שאמר לו משה לאהרן: אהרן אחי, אע"פ שנתרצה המקום לכפר על עונותיך צריך אתה ליתן לתוך פיו של שטן. שלח דורון לפניך עד שלא תיכנס למקדש שמא ישנאך בביאתך למקדש.³ ושמא תאמר אין צריך כפרה אלא אני? והלא אף ישראל צריכים כפרה! שנאמר: "ואל בני ישראל תדבר לאמר קחו שעיר עזים לחטאת!" וכי מה ראו ישראל להביא יותר מאהרן?⁴ אלא אמר להם אתם יש בידכם בתחילה ויש בידכם בסוף. יש בידכם בתחילה: "וישחטו שעיר עזים", ויש בידכם בסוף: "עשו להם עגל מסכה" - יבוא שעיר עזים ויכפר על מעשה עזים, יבוא עגל ויכפר על מעשה עגל.⁵

¹ כבר הזכרנו מספר פעמים את המוטיבים הנגדיים, מחד גיסא "אין קטיגור נעשה סניגור" ומן הראוי לא לעשות שום דבר שיזכיר את חטא העגל, בוודאי לא בימי הרחמים והסליחות (ראש השנה כו ע"א הסיבה שלא תוקעים בקרן של פרה, כאן בגדי הזהב ביום הכיפורים); ומאידך גיסא, אדרבא, "תבוא האם ותכפר על חטא בנה" במעשה פרה אדומה (במדבר רבה יט ח). ראה דברינו [תוקע תוקע](#) [חוקתי גזירה גזרתי](#) בפרשת חוקת (והרי לנו קשר לפרשת פרה שבשנים מעוברות חלה לעתים בפרשת שמיני). ובע"ה נזכה להשלים דף שהתחלנו בנושא: קטיגור נעשה סניגור. כאן נוסף הנימוק "שלא לפתוח פה לשטן", נכון יותר "שלא ליתן פתחון פה לשטן", כנימוק משלים לנימוק "אין קטיגור נעשה סניגור". ובלשונונו היום: "לא להעיר את הדוב מרצו" (שקשור בביקורת על יעקב ששולח לעשו, ראה דברינו [אדוני עשו - עבדך יעקב](#) בפרשת וישלח).

² אפשר שר' יהושע דסכנין ור' לוי מציעים הסבר חלופי לסיבה מדוע כהן גדול אינו משמש בבגדי זהב ביום הכיפורים (בעבודות שלפני ולפנים) ואינם מסכימים למוטיב של "לא ליתן פתחון פה לשטן לקטרג". אפשר גם שכדרכם של דרשנים הם "מוסיפים טעם" ואין ללמוד מדבריהם מה היא דעתם על הנושא בו אנו עוסקים.

³ ראה בהמשך המדרש שם איך אהרון מתיירא מלגשת אל הקודש בשל חטא העגל: "קרב אל המזבח ... היה אהרן רואה את המזבח כתבנית שור והיה מתיירא ממנו. וא"ל משה: אחי, לא ממה שאתה מתיירא ממנו, הגיס דעתך וקרב אלינו. לכך נאמר: קרב אל המזבח". מעשה העגל, תבנית השור, עומדים כל העת לנגד עיניו של אהרון ואינם נותנים לו מנוח. השטן מרקד מבין כתפיה של תבנית השור. משה מעודד את אהרון ואומר לו לא להתיירא מתבנית זו, אך בה בעת גם "צריך אתה ליתן לתוך פיו של שטן". יש כאן משהו, לא בכדי אהרון פוחד להתקרב את המזבח ולהיכנס לעבודת הקודש. את החיבור בין שני חלקים אלה של מדרש ספרא בפרשתנו, למדנו מפירושו של רמב"ן לפרק ט פסוקים זח-כח בפרשתנו, שאומר: " ... היה החטא ההוא קבוע לו במחשבתו ... והיה נדמה לו כאילו צורת העגל שם מעכב בכפרותיו ... ואחרים מפרשים שהיה השטן מראה לו כן, כמו שאמרו שם ... אע"פ שנתרצה המקום לכפר עונותיך, צריך אתה ליתן לתוך פיו של שטן שמא יטטינך בביאתך למקדש וכו'". ראה פירושו שם במלואו.

⁴ במה היה קרבנם של בני ישראל גדול מזה של אהרון? האם שעיר עזים נחשב לגדול יותר מעגל בן בקר, או שמא סך כל הקרבנות שהביאו בני ישראל ביום השמיני, מרובה מזה של אהרון? ראה הפסוקים שם (ויקרא ט, ב-ד): "וַיֹּאמֶר אֶל אֶהֱרֹן קַח לְךָ עֵגֶל בֶּן־בָּקָר לְחֻטָּאת וְאֵיל לְעֹלָה תְּמִימִם וְהַקָּרֵב לְפָנָי ה': וְאֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תִּדְבָר לֵאמֹר קָחוּ שְׂעִיר עִזִּים לְחֻטָּאת וְעֵגֶל וְכֶבֶשׂ בְּנֵי שָׁנָה תְּמִימִם לְעֹלָה: וְשׁוֹר וְאֵיל לְשִׁלְמִים לְזִבְחַת לְפָנָי ה' וּמִנְחָה בְּשֶׁמֶן וְכוּ'". ולא ראיתי מי מהמפרשים שעמד על נושא זה. עכ"פ, דברי אהרון (במדרש) "הדואג" לא להשכיח את חלקם של בני ישראל: "ושמא תאמר אין צריך כפרה אלא אני? והלא אף ישראל צריכים כפרה!", אינם מוסיפים לכבודו. וכי אין גם הוא מצאצאי מי שמכרו את יוסף? ראה בראשית רבה צט ו מי הם שני האחים שמכרו את יוסף - שמעון ולוי! ויש שמגיהים חלק זה ומסבירים שמשפט זה הוא דברי משה.

⁵ סיום המדרש הוא ברור. יש כאן כפרה לעם ישראל ולא אהרון בבחינת מידה כנגד מידה. שעיר עזים כנגד שעיר עזים של חטא מכירת יוסף ועגל כנגד עגל הזהב. כפרה המזכירה את החטא בלי חשש לפתוח פה לשטן. כל כפרה הכוללת וידוי והודאה בחטא היא כזו. אבל אי אפשר לנתק חלק זה של המדרש מחלקו הקודם. אין חשש של פתחון פה לשטן משום שכבר הקדמנו ונתנו "לתוך פיו של השטן". במדרש ויקרא רבה ראינו את החשש שלא לפתוח פה לשטן, אבל כאן, מקדימים ונותנים לתוך פיו של השטן וזה שוב לא יפתח את פיו. גישה זו של מדרש ספרא, שהוא מדרש קדום לויקרא רבה, היא אולי הגישה הקדומה והאוטנטית, אך "לא נתקבלה לדורות". הביטוי "שלא לפתוח פה לשטן", נכון יותר "שלא ליתן פתחון פה לשטן" הוא השכיח יותר ולא להקדים ולתת לתוך פיו. אלא אם נכניס לכל העניין את השעיר לעזאזל של יום הכיפורים. נראה שמדרש ויקרא רבה, המאוחר יותר, מציג "גישה מרוככת"

אלשיך ויקרא פרק טז פסוק ג

כי הנה בפר הבא להתודות עליו וידוי עצמו וידוי אחיו⁶ לא היה צריך לשלח פר אחר לעזאזל לסתום פי שטן. אך בשעיר הבא להתודות עליו חטאת הקהל היה צריך לשלח שעיר אחר לעזאזל. וזהו ומאת עדת בני ישראל יקח שני שעירי עזים וכו' (פסוק ה).⁷

רש"י שמות פרק לב פסוק ה

וירא אהרן - שהיה בו רוח חיים, שנאמר: "בתבנית שור אוכל עשב" (תהלים קו כ), וראה שהצליח מעשה שטן, ולא היה לו פה לדחותם לגמרי.⁸

מסכת ברכות דף ס עמוד א

תנו רבנן, הנכנס לבית המרחץ אומר: יהי רצון מלפניך ה' אלוהי שתצילני מזה וכיוצא בו, ואל יארע בי דבר קלקלה ועון, ואם יארע בי דבר קלקלה ועון - תהא מיתתי כפרה לכל עונותי. אמר אביי: לא לימא אינש הכי, דלא לפתח פומיה לשטן; דאמר ריש לקיש וכן תנא משמיה דרבי יוסי: לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן. אמר רב יוסף: מאי קראה? - דכתיב: "כמעט כסדום היינו לעמורה דמינו" (ישעיהו א ט). מאי אהדר להו נביא? - "שמעו דבר ה' קציני סדום האזינו תורת אלהינו עם עמורה" (שם, הפסוק הסמוך).¹⁰

מסכת כתובות דף ח עמוד ב

א"ל: קום אימא מלתא כנגד אבלים, פתח ואמר: אחינו המיוגעים המדוכאים באבל הזה, תנו לבבכם לחקור את זאת, זאת היא עומדת לעד, נתיב הוא מששת ימי בראשית, רבים שתו רבים ישתו, כמשתה ראשונים כך משתה

לנושא פיו של השטן. לא צריך לכתחילה לרצות את השטן ולתת לו נדן או לפייסו. רק "לא לעורר את הדוב מרצו", לא לתת לו עילה ורעיונות מיותרים. גישה מרוככת זו היא שנכנסה לעולם החשיבה שלנו, לא הראשונה.

⁶ הכהנים.

⁷ פירוש זה של אלשיך 'מגיב' למדרש ספרא הקודם, הגם שאיננו מזכיר אותו במפורש. כשם שבחניכת המשכן ביום השמיני הסתפק אהרון בפר בן בקר אחד לחטאת ואילו בני ישראל נזקקו לקרבנות יותר, כך גם לדורות ביום הכיפורים. אהרון מתוודה את חטאיו וחטאיו בני ביתו וחטאיו כל הכהנים על פר החטאת, ואילו כפרת בני ישראל נזקקת לשני שעירים: אחד לה' ואחד לעזאזל הוא השטן. סתימת פיו של השטן עוברת מאהרון במדרש ספרא לבני ישראל בכל שנה, ומהפר אל השעירים. חיבור זה של השעיר לעזאזל עם השטן, או לפחות פיו של השטן, מצוי גם במפרשים אחרים. ראה ריקאנטי דברים פרק כא פסוק א: "... כענין שאמרו רבותינו ז"ל כדי ליתן לתוך פיו של שטן, וכמו שפירשתי בסוד העזאזל", פירוש היעב"ץ בספרו לחם שמים על המשניות שכותב שכיון שהשעיר לעזאזל היה דורון להשטן לא ליווהו עד הצוק, שלא יהיה נראה שמכבדים אותו ומחשיבין את דורונו ללותו ברוב עם" ועוד. ראה גם שו"ת מהר"ם מרוטנבורג חלק ד סימן תקיג שמסביר שזו כוונת אבן עזרא בפירושו על "הסוד" של השעיר לעזאזל: "רצה אבן עזרא לומר אף על פי שאמרתיו לשלח לעזאזל לשלח אותו לע"ז לסתום פיו של שטן שלא יוכל להסתיין אבל יותר איני נותן לך רשות לתן לו, דכתיב: ולא יזבחו עוד לשעירים". ראה דברינו [ולא יזבחו עוד לשעירים](#) בפרשת אחרי מות. ולמרות כל זאת, כפי שהערנו בהערה הקודמת, הביטוי "לא לפתוח פה לשטן" נכנס יותר לשגרת הלשון.

⁸ עד כמה שבדקנו, פירוש זה של רש"י שבעגל הזהב הייתה רוח חיים היא יחידאית וכנראה חידוש שלו! פירוש זה הוא כשיטת מקילתא דרבי ישמעאל בשלח - מסכתא דויהי פרשה ו, בדיון בין ר' פפוס ור' עקיבא איזה שור הוא זה: "אין לך מנוול ומשוקץ יותר מן השור בשעה שהוא אוכל עשב"; אך יכול להתחבר גם עם מדרש בראשית רבתי פרשת ויחי, המובא ברש"י סנהדרין קג ע"א, שהעגל נעשה ע"י מיכה "מכח שם המפורש שחקק בו". (ראה דברינו [פסל מיכה](#) במיוחדים). גם את הפסוק בתהלים "בתבנית שור אוכל עשב", מבין רש"י כפשוטו - שור חי שאוכל ממש. ואולי זה הפלא שגרם לעם להאמין בעגל הזהב. הצלחה זו של מעשה העגל ע"י אהרון באה מכוחו של השטן. מעשה שטן כפשוטו. לפיכך, לא היה לאהרון פתחון פה לומר לעם ישראל: ראו, אין בו בעגל הזהב שום ממשות וחיות, שהרי יש בו. השימוש כאן בביטוי "פה - שטן" הוא במשמעות שונה ממה שראינו ומהמקובל. לאהרון אין פתחון פה לנוכח הצלחתו של השטן. פירוש זה של רש"י שופך אור חדש על שני המדרשים הנ"ל ומאפשר "קריאה מחודשת" שלהם. של מדרש ספרא: במעשה העגל לא היה לך, אהרון, פתחון פה כנגד מעשה השטן (ראה איך ר' עקיבא ור' זונין מתמודדים עם הצלחתיה של ע"ז, מסכת עבודה זרה נה ע"א, בדברינו [ונתן אליך או או מופת](#) בפרשת ראה); עכשיו, ביום השמיני בחניכתך לכהן גדול, אומר משה לאהרון, הקדם ותן משהו לפיו של השטן שמה שוב יקדמך וישתלט על עבודת המקדש כפי שכבר עשה לך בעגל. וגם קריאה מחודשת של מדרש ויקרא רבה: היזהר אהרון, בעבודת יום הכיפורים, אל תעשה שום דבר שיעורר את השטן ויקטרג עליך, אותו שטן שבמעשה העגל ראית את כוחו ולא היה לך פתחון פה. ההשוואה זהב-זהב במדרש ויקרא רבה היא העניין המשני, לא הראשי. ושמה בכל הניתוח הזה של רש"י, הפלגנו קצת ...

⁹ מה עונה להם הנביא (ישעיהו)? הם אומרים: "כמעט כסדום היינו לעמורה דמינו" והוא עונה להם: אכן, כסדום ועמורה הנכם.

¹⁰ נראה שזה אחד המקורות הראשיים בתלמוד לשימוש בביטוי "שלא לפתוח פה לשטן", כפי שגם ראינו במדרש ויקרא רבה לעיל ומכאן התגלגל הביטוי כרווח במחוזותינו ובספרותנו. ראה רשב"ם על הגמרא במסכת בבא בתרא קנג ע"א לגבי חולה על ערש דווי (שכיב מרע) שנתן מתנה שכתוב עליה "בחיים ובמוות". שיטת רב שם היא שזו מתנת שכיב מרע שאי אפשר לחזור ממנה שהרי כתב "ובמוות". ומה שכתוב שם "לחיים" זה רק לסימן טוב, כמו שמבאר שם רשב"ם: "סימנא לחיים - כלומר במות דוקא הוא, ומחיים לאו דוקא, אלא לסימן טוב לפי שהזכיר מיתתו שלא רצה לפתוח פיו לשטן כלומר המקום יצילני מחולי זה ולא אמות". אדם יודע שהוא עומד למות, וגם אז נזהר "לא לפתוח פה לשטן"!

אחרונים, אחינו, בעל נחמות ינחם אתכם, ברוך מנחם אבליים.¹¹ אמר אביי: רבי שמואל – לימא (לומר), רבי שמואל – לימא (אין לומר). משתה ראשונים – לימא, משתה אחרונים – לימא, דאמר ר' שמעון בן לקיש וכן תנא משמיה דר' יוסי: לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן.¹²

עיונים בגמרא שטיינזלץ מסכת כתובות שם

כי כאשר האדם אומר במפורש בפיו דברים, הוא חושף ומכין עצמו לאפשרות שיתקיימו. וכיון שהדבר נעשה אפשרי, הרי אז נפתח פתח להתממשותו של האיום. ומשום כך, ראוי שלא יאמר אדם דברים רעים על עצמו – שלא לחזק את האפשרות שדבר זה יקרה (מהרש"א).¹³

במדבר רבה פרשה יח סימן י

"וישלח משה לקרוא לדתן ולאבירם" – אף הם עמדו ברשעים ולא נזקקו להשיבו. "ויאמרו לא נעלה" – הכשילם פיהם לרשעים, וברית כרותה לשפתיים, שמתו וירדו לשאול תחתית לאחר שירדו חיים שאולה.¹⁴

תוספות יום טוב נגעים פרק יב משנה ה

כנגע נראה לי בבית – אפילו ת"ח ויודע כו' ¹⁵... ואם תאמר: למה אסרה התורה מלומר נגע, והלא עד שיאמר הכהן טמא, עדיין אין כאן טומאה? ... ולי נראה ... דלחכי הקפידה התורה מלומר נגע. כדי שלא לפתוח פיו לשטן לו כדדרשינן בפרק מי שמתו (דף י"ט) מאמרו שמעו קציני סדום וגו', הרי אפשר שיחזור ויכהה טרם בוא הכהן.¹⁶

אוצר המדרשים (אייזנשטיין) לעולם עמוד 274

¹¹ ברכה שנייה (מתוך ארבע) של ברכת אבליים שהיא "כנגד האבליים לנחמם". ראה מסכת כתובות ח ע"ב. ראה ההשוואה שם עם ברכת חתנים (שבע ברכות). ראה דברינו **ברכת אבליים** במיוחדים וכמו כן הערך ברכת אבליים באנציקלופדיה התלמודית.

¹² וכן הוא במסכת ברכות יט ע"א: "תנו רבנן: העוסקים בהספד, בזמן שהמת מוטל לפנייהם – נשמטין אחד אחד וקורין, אין המת מוטל לפנייהם – הן יושבין וקורין והוא יושב ודומם. הם עומדים ומתפללין והוא עומד ומצדיק עליו את הדין, ואומר: ריבון העולמים, הרבה חטאתי לפניך ולא נפרעת ממני אחד מני אלף. יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתגדור פרצותינו ופרצות כל עמך בית ישראל ברחמים. אמר אביי: לא מבעי ליה לאינש למימר הכי, דאמר רבי שמעון בן לקיש, וכן תנא משמיה דרבי יוסי: לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן". שוב זה אביי שמזהיר מלפתוח פה לשטן והפעם זה בגלל הנוסח: "הרבה חטאתי לפניך ולא נפרעת ממני אחד מני אלף" – שמזכיר חטאים שהוא עוד חייב וטרם נפרעו ממנו עליהם.

¹³ הסבר זה לביטוי "לפתוח פה לשטן" מובא בדברי שטיינזלץ שם בשם מהרש"א. מעיון בדברי מהרש"א על הדף בכתובות מצאנו דברים קצת אחרים: "הוא מבואר שהדיבור גם בדרך הדימיון מעורר את מידת הדין עד שהשטן מקטרג להיות החוטא מודה בדבר שראוי לכך. וזה שאמר: כמעט כסדום היינו, שאמר כן בדרך הדימיון לענין העונש ובכך מידת הדין אהדר ליה שראוי לכך וכו'". נראה ששטיינזלץ נתן לדבריו של מהרש"א פירוש מודרני המתאים יותר לימינו.

¹⁴ פרשנים רבים מקשרים את האמרה "ברית כרותה לשפתיים" עם הביטוי "לפתוח פה לשטן" (מהרש"א גמרא נדרים מ ע"א על הביטוי שם "איתרע מזליה", תורה תמימה בראשית פרק כב הערה טז ועוד). הצד השווה ביניהם הוא האמונה בכח הדיבור לגרום לדברים שייקרו. אמנם, הביטוי "ברית כרותה לשפתיים" נאמר גם לטובה כמו דבריו של אברהם לנערי: "ואני והנער נשובה עד כה" – שזכה שיצחק ישוב איתו (ראה רש"י על הפסוק), בעוד שהביטוי "לפתוח פה לשטן" הוא תמיד לרעה. ראה הסיפור בגמרא מועד קטן יח ע"א על שמואל שבא לנחם את פנחס אחיו באבלו ואח"כ ישב הוא באבל, בעקבות דברים שאמר לו פנחס. וכשבא פנחס לנחמו, כעס עליו שמואל ואמר לו: האם אינך יודע את הכלל "ברית כרותה לשפתיים"? בגלל דברים שאמרת כאשר באתי לנחמך, גרמת לשכול אצלי. ודווקא שם מביאה הגמרא את דברי רבי יוחנן: "מנין שברית כרותה לשפתיים – שנאמר: ויאמר אברהם אל נערי שבו לכם פה עם החמור ואני והנער נלכה עד כה ונשתחוה ונשובה אליכם – והסתייע הדבר וחזרו שניהם". ראה פירוש תוספות שם שמעיר שמתאים היה יותר שהגמרא תביא שם את הגמרא בברכות ס לעיל, על קציני סדום ועמורה. כי המקרה של אברהם הוא דווקא דברים שנאמרו והתקיימו לטובה. וראיתי גם מי שמקשר את כל העניין לכה הנבואה. כך או כך, היו ויש גם היום אנשים רבים המאמינים בכוחו של הדיבור לחולל מעשים וגם זה אולי ההסבר לביטוי "לא לפתוח פה לשטן".

¹⁵ מסכת נגעים פרק יב משנה ה: "כיצד ראיית הבית? ובא אשר לו הבית והגיד לכהן לאמר כנגע נראה לי בבית. אפילו תלמיד חכם ויודע שהוא נגע ודאי לא יגזור ויאמר נגע נראה לי בבית אלא כנגע נראה לי בבית". ובסיום המשנה שם מדרש נאה לפרשת השבוע: "אמר רבי מאיר: וכי מה מטמא לו? אם תאמר כלי עציו ובגדיו ומתכותיו, מטבילין והן טהורים. על מה חסה התורה? על כלי חרסו ועל פכו ועל טפיו. אם כך חסה התורה על ממונו הבזוי – קל וחומר על ממונו החביב. אם כך על ממונו – קל וחומר על נפש בניו ובנותיו. אם כך על של רשע – קל וחומר על של צדיק". ואיתנו בכתובים דף על התורה חסה על ממונם של ישראל.

¹⁶ מצאנו כבר קשר לפרשת פרה (ראה הערה 1 לעיל) וכעת יש לנו גם קשר לפרשת השבוע. הכהן לא אומר "נגע", אלא "כנגע" כדי לא לפתוח פה לשטן. ראה שם כל הפירושים האחרים שתוספות יום טוב מביא, לפני שהוא מביא את שלו: "והרא"ם כתב בשם רבותיו דכיון דבדיבורו לא יוכל לשפוט, הלכך לא יאמר בלשון ברוך. על דרך אמרם: ולמד לשונך לומר איני יודע. ולי נראה מפני דרך ארץ שצריך לנהוג עם הכהן וכו'. אי נמי שלא ימהר הכהן ויגזור טומאה. ע"כ. וג"א כתב. משום דובר שקרים לא יכון. דהא כל זמן שלא נזקק הכהן לאו נגע הוא. ואיך יאמר נגע כו'. וכתב בעל קרבן אהרן. דלא דק בזה. שהכהן אינו עושה אותו נגע. אבל הטומאה עושה בו. וקודם שיבא הכהן. נגע הוא. ע"כ. ואפשר לתרץ שכשיאמר נגע. המכוון ממנו מה שקוראין נגע. והיינו נגע טמא. ומכיון שעדיין אינו טמא. הרי דובר שקרים".

פרק עשרים, בענין דרך ארץ: לעולם יהיה אדם נאה במשאו ומתנו ובכסותו ומאכלו ומשתהו ובכל עניינו ... לעולם יהא אדם זהיר בתשובותיו. לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן שמא יגרום החטא ויתקיימו דבריו לרעה.¹⁷

ויחר אף אלהים כי הולך הוא ויתיצב מלאך ה' בדרך לשטן לו והוא רכב על אתנו ושני נערי עמו:

ויאמר אליו מלאך ה' על מה הכית את אתנך זה שלוש רגלים הנה אנכי יצאתי לשטן פי גרט הדרך לנגדי:
(במדבר פרק כב, פסוקים כב, לב, פרשת בלק).¹⁸

ספרי דאגדתא על אסתר - מדרש אבא גוריון (בובר) פרשה ד

א"ל המן לאחשורוש: אלהיהם של אלו שונא זימה הוא, אלא העמד עליהם זונות ועשה להם משתה וגזור עליהם שיבואו ויאכלו וישתו כרצונם, שנאמר: לעשות כרצון איש ואיש, ומי שירצה לבוא יבא, ומי שלא ירצה לבוא לא יבא, כדי שלא יהא להם פתחון פה לומר על כרחם הביאום. גזר המלך כך. מיד עמד מרדכי והכריז ואמר: בניי הואיל ולרצונכם הוא אל תלכו, שלא יהא פתחון פה לשטן עליכם. הניחו דברי מרדכי והלכו לבית המשתה, א"ר ישמעאל: שמונה עשר אלף ותשע מאות הלכו לבית המשתה ואכלו ושתו וקלקלו, והשטן השטין אותם לפני הקב"ה ואמר לפניו: רבש"ע עד מתי תדבק באומה זו שהם מכעיסים לפניך? אם רצונך תאבד אומה זו מן העולם, א"ל: תורה מה תהא עליה? אמר לפניו: תסתפק בעליונים.¹⁹

שבת שלום
מחלקי המים

¹⁷ מקורות רבים, בעיקר ימי ביניים ומאוחרים, לקחו את הנושא של לפתוח פה לשטן לכיוון המיסטי. ראה למשל ריקאנטי בראשית פרק ד: "כי לפעמים יקרה לאדם שמלאך טוב או שטן משים דבר בפיו והוא אינו מרגיש. וגם בשאר בעלי חיים מצינו זה, שנאמר [קהלת י, כ] ובעל כנפים יגיד דבר". וגם פירוש בעל תוספות יום טוב לעיל הוא בכיוון הזה. המדרש שהבאנו כאן, מחבר את הנושא למוטיב של "שמא יגרום החטא" (ברכות ד ע"א, ראה דברינו [אין הבטחה לצדיק](#) בפרשת ויצא). השטן איננו פועל מכח עצמו ובגלל שמישהו "נתן לו רעיון" דרך דיבור לא מוצלח. מה שבאמת גורם לדבר או האירוע הרע הוא בסופו של דבר החטא. הדיבור הלא-טוב מתחבר למעשה לא-טוב. ראה שוב שטיינזלץ עיונים לעיל.

¹⁸ צריך גם לחזור לפסוקים בתורה ובנביאים ראשונים ולראות מהו "שטן" שם (למרות שהגבלנו את דברינו לביטוי פיו של שטן ולא שטן בכלל). ראה שמואל א פרק כט (דוד אצל אכיש): "ויקצפו עליו שרי פלשתים ויאמרו לו שרי פלשתים השב את האיש וישב אל מקומו אשר הפקדתו שם ולא ירד עמנו במלחמה ולא יהיה לנו לשטן במלחמה". ובשמואל ב יט (עימות דוד עם יואב ואבישי): "ויאמר דוד מה לי ולכם בני צרויה כי תהיו לי היום לשטן היום יומת איש בישראל כי הלוא ידעתי כי היום אני מלך על ישראל". ובמלכים א פרק יא (כל אלה שמרדו בשלמה): "ויקם ה' שטן לשלמה את הדד האדמי מזרע המלך הוא באדום". השטן במקומות אלה הוא פשוט "דבר רע".

¹⁹ הרי לנו קשר גם לחג הפורים אחר כולנו. ראה מדרש זה בנוסח קצת אחר באוצר המדרשים (אייזנשטיין) אסתר עמוד 52: "ובמלאות הימים האלה, בא המן הרשע וסיפר לשון הרע על ישראל, אמר למלך: אומה זו משונה במעשיהם, אם רצונך תאבדם אמר לו: ומה נעשה כי אלהיהם גדול הוא ויש לנו ללמוד מפרעה! אמר לו המן: אלהיהם שונא זימה. עשה להם משתה וגזור עליהם שיבואו למשתה ויאכלו וישתו ויעשו כרצונם, שנאמר לעשות כרצון איש ואיש, ומיד אלהיהם כועס עליהם. כיון ששמע זה מרדכי, אמר להם: אל תלכו לבית המשתה כדי שלא יהא לשטן פתחון פה עליכם, ולא הקשיבו לו". וכן שם גם בעמוד 55. ודווקא במדרשים מאוחרים אלה אפשר לומר שגרם החטא והשטן אולי איננו אחר מאשר המן עצמו בדומה למקורות מהתורה ומנביאים ראשונים.